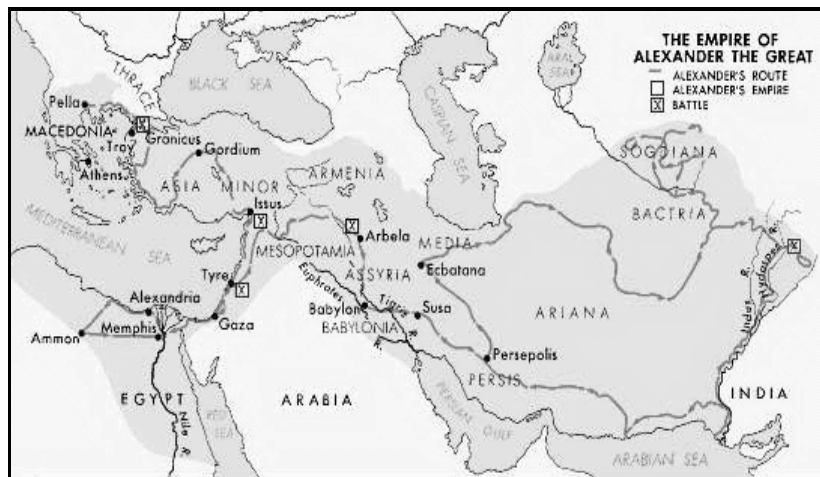

POLITICKÁ SITUÁCIA

Palestína pod nadvládou Seleukov

V roku 333 pred Kr. získal Alexander, syn Filipa II. Macedónskeho, nadvládu nad Peržanmi, keď porazil vojská Dária III. V roku 332 pred Kr. Alexander Macedónsky-Veľký ovládol Sýriu a Palestínu. Samaritáni prijali Alexandra, ale Židia sa v prvom okamihu prikláňali na stranu Peržanov. Neskôr sa však podvolili, keď videli, že Alexander získal silu a moc a jeho nadvláda bola neodvratná. S príchodom Alexandra Veľkého nastal proces helenizácie, ktorý pokračoval aj po jeho smrti. Tým sa končí obdobie, keď nadvláda inej mocnosti istým spôsobom ponechávala kultúrne a náboženské zvyklosti podriadenej krajine.

Impérium Alexandra Veľkého

Pokiaľ ide o kánonické biblické spisy, príliš nezachytávajú toto obdobie. Po administratívnej stránke Alexander Veľký ponechal správu Palestíny tak, ako to bolo za Peržanov. Zomiera však už v roku 323 pred Kr. vo veku 36 rokov. Jeho dvaja synovia s právom nástupníctva boli príliš mladí, preto ich vládu zastupovali vojenská generáli Alexandra. Každý z nich sa stal vládcom nad istou časťou impéria. Generáli boli neskôr nazvaní *diadochovia* - z gréckeho slova *diadochos* - *následník*. Dvaja synovia Alexandra boli zavraždení v rokoch 310 a 309 pred Kr., preto rozdelenie impéria medzi diadochov zostalo aj naďalej. Každý z nich sa držal svojho územia, na ktorom založil vlastnú dynastiu a postupne sa snažil získať územie tých druhých.¹⁵

Palestína pripadla dynastii Ptolemajovcov z Egypta. Ich sídlom bola Alexandria založená Alexandrom Veľkým a po ňom aj pomenovaná. Vzťahy medzi Židmi v Egypte, ktorí tam žili v diaspóre, a Židmi v Palestíne boli dobré, čo potvrdzuje aj preklad hebrejského textu Biblie do gréčtiny, známy pod názvom Septuaginta, ktorý pochádza práve z tohto obdobia. Zároveň to svedčí o silnej helenizácii v Egypte, keď židovská komunita potrebovala grécky text Písma, lebo hebrejskému už nerozumela.

Medzi Ptolemajovcami, ktorí ovládali Egypt a Palestínu, a Seleukmi, ktorí ovládali Babylóniu a Sýriu začali v 2. stor. pred Kr. boje o ovládnutie väčšieho územia. Seleukmi bola dynastia, ktorú založil Seleuk I. - Nikanor, po ktorom dynastia dostala pomenovanie. Seleuk Antiochus III. (232-187 pred Kr.) porazil Ptolemajcov, konkrétne Ptolemaja V. v bitke pri Panias (neskoršia Cézarea Filipova) v roku 198 pred Kr. a získal Palestínu a Sýriu pod svoju nadvládu. Moc Antiocha III. siahala až po Malú Áziu a dotýkala sa Rímskeho impéria. Preto čoskoro došlo k bitke medzi Rimanmi a Seleukmi v roku 190 pred Kr. pri Magnézii. Antiochus III. bol porazený, prišiel o Malú Áziu, musel platiť vysoké poplatky a do zajatia sa dostali aj jeho synovia Antiochus a Demetrius.

¹⁵ Porov. Soggin J. A., *Storia d'Israele*, Brescia 1984, s. 423-424.

Zdá sa, že v prvom období Židia nepocítili prechod z pod Ptolemajovcov k Seleukom nejakým dramatickým spôsobom. Po Antiochovi III. nastúpil jeho syn Seleuk IV. -Filopater (187-179 pred Kr.). Podarilo sa mu získať od Rimanov niektorých zajatcov, medzi inými aj svojho brata Antiocha, ale nie Demetria. Bol však zavraždený svojím ministrom Eliodorom a po období nestability prešla moc na jeho brata Antiocha IV. (175-164 pred Kr.). Ten prijal meno Epifanus. Antiochus IV. napadol v roku 169 pred Kr. Egypt a získal územie delty rieky Níl. V roku 168 pred Kr. však prišlo Egyptu na pomoc Rímske impérium a Epifanus sa musel stiahnuť.

Seleukovia už od vojny pri Magnézii v roku 190 pred Kr. museli Rimanom platiť vysoké poplatky. Preto logicky hľadali možnosti na ich získanie. Jednou z možností bol aj chrámový poklad v Jeruzaleme.

V roku 175 pred Kr. získal za prísľub istej sumy z chrámového pokladu veľkňazský úrad Jáson namiesto svojho brata Oniáša III., ktorý bol poslaný do vyhnanstva do Antiochie. Tri roky po získaní úradu poslal po Menahemovi veľkú sumu peňazí. Menahem však namiesto toho, aby splnil svoje poslanie, sám seba ponúkol na úrad veľkňaza. Jáson bol prinútený utiecť z Jeruzalema. Menahem nechal zavraždiť Oniáša III., ktorý sa nachádzal vo vyhnanstve.

**Vyobrazenie
Antiocha IV.**

Antiochus IV. v roku 169 pred Kr. pri návrate z výpravy v Egypte vydrancoval jeruzalemský chrám. V roku 168 po Kr. počas ďalšieho návratu z Egypta, keď sa musel stiahnuť, lebo Egyptu prišli na pomoc Rimania, vyplienil opäť Jeruzalem i jeho chrám. V roku 167 pred Kr. poslal do Jeruzalema veliteľa svojho vojska Apollonia, aby vybudoval v Jeruzaleme pevnosť, ktorá by poslúžila Antiochovi na jeho výpravy do Egypta, ktorých sa napriek porážke Rimanmi, stále nevzdával. Apollonius postavil pevnosť

Akra, ktorej presné miesto nepoznáme. Niektorí vravia, že sa nachádzala na neskoršom mieste pevnosti Antónia, iní sa domnievajú, že sa nachádzala na juh od chrámu. Apollonius znesvätil chrám tým, že dal v ňom postaviť sochu boha Dia. Židia ho nazývali „ohavné spustošenie“ (porov. Dn 9,27; Mk 13,14). Stalo sa tak 15. decembra 167 pred Kr.

Podobným spôsobom bol znesvätený aj chrám Samaritánov na vrchu Garizim. 2 Mak 6,18n a 7,1n ponúkajú dva príbehy o tých, ktorí odmietli priniesť týmto božstvám obeť. Ide o starca Eleazára a matku siedmich synov, ktorých príklad mučeníckej smrti a vernosti Pánovmu zákonu mal byť povzbudením pre ostatných rodákov. Proti praktikám Seleukov sa čoskoro postavil väčší počet Židov.

Otvorené povstanie Machabejcov

V mestečku Modin býval kňaz Matatiáš, ktorý nemohol v jeruzalemskom chráme vykonávať svoj úrad, keďže tento bol znesvätený. Aj v tomto mestečku, ako v mnohých mestách Palestíny, v roku 167 pred Kr. vyslanci nútili prinášať obety gréckym božstvám. Matatiáš so svojimi synmi Jánom, Šimonom, Júdom, Eleazarom a Jonatánom odmietli vykonať nariadenie vyslancov. Matatiáš zabil kráľovského vyslanca a zbúral pohanský oltár. Potom utiekli do hôr. Je to začiatok odboja, ktoré vošlo do dejín pod názvom Machabejské povstanie.¹⁶

Nasledujúci rok Matatiáš zomrel a následníctvo prebral Júda. Postupne sa podarilo Júdovi zozbierať prívržencov a vytvoriť vojsko. Porazil vojsko pod vedením Apollonia. Antiochus IV. bol v tom čase vo vojnovom ťažení proti Partom, preto poslal do Palestíny generála Lyziáša. V roku 164 pred Kr. však bol aj on porazený a prinútený uzavrieť s Machabejcami prímerie. V tom istom roku Júda Machabejec získal Jeruzalem (okrem pevnosti Akra) a vykonal očistenie chrámu. Výročie posvätenia chrámu sa slávi každý rok na židovský sviatok Chanuka.

¹⁶ Porov. Soggin J. A., *Storia d'Israele*, Brescia 1984, s. 447-448.

V roku 164 pred Kr. zomrel Antiochus IV. Júda využil situáciu nestability a rozšíril svoju moc na ďalšie územie Palestíny (Galilea, Idumea). Pokúšal sa dobyť ešte pevnosť Akru, ale po sérii porážok zo strany generála Lyziáša sa musel stiahnuť. Na trón medzitým nastúpil Antiochus V. - Eupater (164-161 pred Kr.), syn Antiocha Epifana, v mene ktorého kvôli nízkemu veku vládol generál Lyziáš. Do hry však vstupuje nový hráč - Demetrius, syn Seleuka IV., ktorý bol kedysi zajatcom Rimanov. Nechal zavraždiť Lyziáša aj kráľa Antiocha V. a vyhlásil sa za kráľa pod menom Demetrius I. - Sotér (161-150 pred Kr.).

Situáciu nového kráľa využili zástancovia židovskej prohelénskej skupiny a žiadali pre seba úrad veľkňaza. Získal ho ich kandidát Alkimos. Júda Machabejský bol porazený kráľovským veliteľom Bakchidesom, keď bol v bitke pri Elase zabitý v roku 160 pred Kr. Na jeho miesto sa postavil ďalší Matatiášov syn Jonatán. V roku 159 pred Kr. bol zabitý veľkňaz Alkimos a úrad veľkňaza zostal neobsadený na sedem rokov. Jonatán uzavrel s Demetriom I. prímerie. V roku 152 pred Kr. sa Jonatán stal aj veľkňazom, hoci nepochádzal z pokolenia Sadokovcov, ktorým tento úrad prináležal. Niektorí odborníci sa domnievajú, že práve toto spôsobilo vznik sekty esénov. Iní sa domnievajú, že to bolo už skôr, keď veľkňazský úrad získal podvodne Jáson v roku 175 pred Kr.

Medzitým bol Demetrius I. porazený Alexandrom Balasom, ktorý sa stal kráľom (150-145 pred Kr.). V roku 147 pred Kr. sa postavil proti Alexandrovi Balasovi syn Demetria I. Zvítázil nad Alexandrom, vyhlásil sa za kráľa (145-138 pred Kr.) a prijal meno Demetrius II. - Nikanor. Potvrdil Jonatána v jeho správe Judey a Samárie a v úrade veľkňaza. Jonatánovi sa podarilo obnoviť vzťahy s Rimanmi. Bol však zavraždený v roku 143 pred Kr. a na jeho miesto sa postavil ďalší Matatiášov syn - Šimon. V roku 141 pred Kr. konečne Šimon získal pevnosť Akru. Aj on zastával úrad veľkňaza. Situácia okolo veľkňazského úradu sa stabilizovala až vtedy, keď Oniáš IV., syn legitímneho veľkňaza, stratil právo na tento post, lebo v Egypte založil vlastný chrám.

Šimon Machabejský a jeho dvaja synovia zomreli zavraždení v roku 134 pred Kr. v Jerichu vlastným Šimonovým zaťom. Na jeho miesto nastupuje Ján s prírmením Hyrkán (134-104 pred Kr.), ktorý bol v poradí tretím synom Šimona. Jemu sa podarilo utiecť pred masakrom, lebo nesprevádzal do Jericha svojho otca a bratov. Ján Hyrkán sa považuje za zakladateľa dynastie Hasmoneovcov.¹⁷ Hyrkán získal nezávislosť od Seleukov a venoval sa rozšíreniu územia. Zničil Samaritánom chrám na vrchu Garizim a v roku 128 pred Kr. dobyl ich mesto Samáriu. Pokúsil sa násilne obrátiť na židovstvo Idumejcov.

Po ňom nastúpil na trón Aristobulos I. (104-103 pred Kr.), ktorý nechal zavraždiť svoju matku, ktorá mala istý čas vládnuť namiesto neho kvôli nízkemu veku a taktiež aj brata Antigona. Ostatných bratov dal uväzniť. Aristobulos bol veľkým zástancom helenizmu. Pôvodne sa volal Júda, ale zmenil si meno.

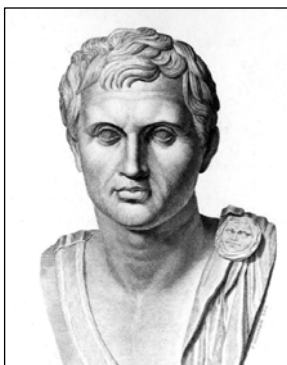
Po ňom nastúpil na trón jeho brat Alexander Janneus (103-76 pred Kr.). Po jeho smrti sa dostala k moci jeho manželka Alexandra Salome (76-67 pred Kr.). Alexander zanechal po sebe dvoch synov - Hyrkána a Aristobula. Hyrkán sa stal veľkňazom a Alexander velil vojsku. Po smrti matky Alexandry nastúpil na trón Hyrkán, ale po troch mesiacoch abdikoval v prospech svojho brata, ktorý prijal meno Aristobulos II. (67-63 pred Kr.).

Palestína pod nadvládou Ríma

Proti Aristobulovi sa však postavil správca Idumey Antipater a snažil sa na svoju stranu získať aj jeho brata Hyrkána. Obaja, Hyrkán aj Aristobulos, sa v roku 64 pred Kr. obrátili o vojenskú pomoc na Rím.

V tom čase mal generál Pompeus (106-48 pred Kr.) v Rímskom impériu silné postavenie. Podarilo sa mu v Hispánii potlačiť vzbury v rokoch 76-71 pred Kr. V roku 71 pred Kr. prišiel do Itálie, aby pomohol

¹⁷ Porov. Jelonek T., *Dzieje świątyni jerozolimskiej*, Kraków 2004, s. 63.

Generál Pompeus

Crassovi pri potlačení vzbury Spartaka. V tom istom roku vo veku len 35 rokov sa stal Pompeus konzulom rímskeho senátu.

Pompeus v roku 60 pred Kr. vytvoril prvý triumvirát spolu s Crassom a Cézarom. Druhý a známejší triumvirát vytvorili v roku 43 pred Kr. Lepidus, Antónius a Oktavián (posledne menovaný sa neskôr stal prvým cisárom a prijal meno Augustus).

V roku 64 pred Kr. Pompeus porazil kráľovstvo Seleukov, ktorí od r. 200 pred Kr. spravovali aj Palestínu. Pompeus urobil z kráľovstva Seleukov v Sýrii rímsku provinciu. Nasledujúci rok šiel do Damasku, kde prijal tri židovské delegácie. Jedna zo strany Aristobula, druhá zo strany Hyrkána a tretia zo strany ľudí, ktorí odmietali obidvoch a chceli ukončiť vládu skorumpovaných Hasmoneovcov. Títo chceli politicky patriť pod Rím, ale túžili vytvoriť vnútornú vládu kňazov v chráme – hierokraciu.

Aristobulus z obavy, že Pompeus uprednostní brata, utiekol do pevnosti Alexandrium a keď proti nemu Pompeus tiahol, utiekol do Jeruzalema. Pompeus však tiahol aj na Jeruzalem. Aristobulos sa zľakol a aby mesto nezničil, vydal mu ho. Prívrženci Aristobula odporovali ešte tri mesiace. V roku 63 pred Kr. Pompeus mesto ovládol, dokonca vstúpil v chráme do Svätyne svätých, kam mohol vstúpiť iba veľkňaz jedenkrát do roka. Poprezeral si bohoslužobné predmety, ale ničoho sa nedotkol.

Dobytie Judey spôsobilo reorganizáciu územia. Hyrkán bol menovaný za veľkňaza a tetrarchu - štvrťvládára. Aristobulos bol odvedený do Ríma ako zajatec. Judea bola podriadená novovzniknutej rímskej provincii Sýria. Židovský štát bol redukovaný na Judeu, Galileu, Idumeu a Pereu.

Z uvedenej situácie najviac vyťažil Idumejec Antipater, ktorý bol menovaný za prokurátora Judey. Antipater do vládnutia zapojil aj svojich

dvoch synov - Fazaela a Herodesa. Fazael sa stal vojenským veliteľom nad Jeruzalemom a Herodes dostal do vojenskej správy Galileu. Najmä Herodes sa ukázal ako veľmi schopný správca. Medzitým bol v Ríme v roku 44 pred Kr. zabitý Cézar.

Po Cézarovej smrti vzniklo v Ríme obdobie politickej nestability. V Judsku sa na krátky čas dostáva k moci Antigonus, syn Aristobula II. Antigonus, ktorý bol vzatý do zajatia spolu so svojím otcom Aristobulom II., utiekol z rímskeho väzenia. Herodes bol nútený utiecť do Ríma. Vďaka dobrým vzťahom s Antóniom ho rímsky senát vymenoval v roku 40 pred. Kr. za kráľa. Antigonus musel utiecť pred Herodesom, ktorý ho napokon v roku 37 pred Kr. v Antiochii nechal usmrtiť.

Vláda Herodesa Veľkého (37-4 pred Kr.)

**Vyobrazenie
Herodesa Veľkého**

Herodes si začal uplatňovať svoju moc udelenú Rímom. Mohol sa spoliehať na Oktaviána a Antónia, od ktorých dostal titul kráľa. Vo vzťahu k Rímu sa Herodes vždy riadil pravidlom nenechať sa vtiahnuť do súbojov o moc, ktoré prebiehali v Ríme, ale v rozhodujúcom okamihu vždy stáť na strane víťaza. Z politických dôvodov si vzal v roku 37 pred Kr. za manželku Mariannu, vnučku Hyrkána II., aby legitimizoval v očiach ľudu, ktorý bol naklonený dynastii Hasmoneovcov, svoju kráľovskú hodnosť.

Dlhé vládnutie Herodesa sa delí na tri obdobia:¹⁸

1. Konsolidácia pomerov;
2. obdobie rozkvetu a prosperity;
3. úpadok poznačený rodinnými problémami a bojom o nástupníctvo.

Herodes bol mužom bez škrupúl. Aby si získal náklonnosť ľudí, menoval za veľkňaza Aristobula III., brata Marianny, ale keď zbadal, že mu prerastá cez hlavu, dal ho zabiť v Jerichu v roku 35 pred Kr. V roku 30 pred Kr. dal zabiť Hyrkána II. a v roku 29 pred Kr.

Olejová lampa z obdobia
Herodesa Veľkého

dal zo žiarlivosti popraviť Mariannu (po Marianne pomenoval jednu z veží jeruzalemskej pevnosti). V roku 28 pred Kr. dal popraviť Alexandru, matku svojej manželky Marianny. V tomto období bol Herodes spojencom Antónia, od ktorého dostala Kleopatra okolie Jericha. Ale keď sa v roku 27 pred Kr. dostal k moci Oktavián a prijal meno Augustus, Herodes sa votrel do jeho priazne a získal naspäť okolie Jericha a Augustus ho potvrdil v úrade kráľa.

V druhej polovici svojho kráľovstva Herodes upevnil svoju pozíciu a dal sa do veľkej stavebnej činnosti. Obnovil staré mesto Samária a premenoval ho na Sebastos, čo je grécky preklad slova *augustus* – *vznešený*, na počesť cisára Augusta. Zrekonštruoval mnohé pevnosti, napr. Alexandrium, Hyrcanium, Macherus, Masada.

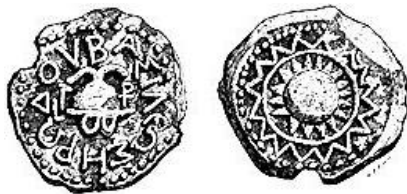
¹⁸ Porov. Mazzucco C., *Introduzione al Nuovo Testamento*, akademické skriptá, Torino 2003, s. 92-94.

Na brehu Stredozemného mora nechal vystavať mesto Cézarea Prímorská (pozor, nezameniť s Cézareou Filipovou – Petrovo vyznanie). Toto mesto sa neskôr stalo rezidenciou rímskych prokurátorov. Na pamiatku svojho otca nechal postaviť mesto a pomenoval ho Antipatris.

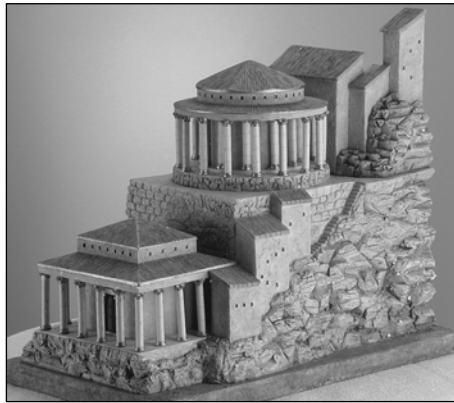
V Jeruzaleme už skôr zrekonštruoval pevnosť a pomenoval ju po Antóniovi.

Postavil divadlo, hipodrómu a, samozrejme, zrekonštruoval chrám. Práce na chráme sa začali niekedy okolo roku 20 pred Kr., ale definitívne boli ukončené až po jeho smrti v roku 62 po Kr. za prefekta Albina. Herodesovi však nič nebránilo stavať aj pohanské chrámy. V Paniase postavil chrám na počesť cisára Augusta, rovnako v Sebaste a v Cézarei. Postaral sa o silnú helenizáciu, ktorá prebiehala medzi židovským obyvateľstvom.

Posledné obdobie jeho života je poznačené silnými rodinnými bojmi. Herodes mal päť manželiek: Doris, Mariannu (z rodu Hasmoneovcov), Mariannu (dcéru kňaza Šimona z Alexandrie), Maltace (Samaritánku), Kleopatru (z Jeruzalema) a ešte ďalšie vedľajšie ženy. Herodes vyhnal

Mince z čias vlády Herodesa Veľkého s nápisom „kráľ Herodes“

Model Herodesovho trojposchodového paláca na vrchu Masada

Doris a zakázal jej synovi Antipatrovi priblížiť sa k Jeruzalemu. Synov Marianny, Alexandra a Aristobula, poslal do Ríma a neskôr ich dal zabiť. Krátko pred smrťou zmenil Herodes svoj testament. Pôvodne sa mal jeho

nástupcom stať Antipater, syn manželky Doris. Druhým v poradí mal byť Herodes, syn manželky Marianny II. (dcéry kňaza). Avšak Herodes vo svojom testamente určil za kráľa Archelausa, syna Maltace (Samaritánky), a jej ďalšieho syna Antipa menoval za tetrachu v Perei a Galilei. Filipa, syna manželky Kleopatry, menoval za tetrarchu v Batanei, Trachonidii, Gaulanitide a Panias. Ešte štyri dni pred smrťou dal zabiť ďalšieho svojho syna Antipatra, syna manželky Doris. V roku 4 pred Kr. Herodes zomiera v Jerichu vo veku približne 70 rokov. Podľa historika Jozefa Flávia bol Herodes pochovaný v pevnosti Herodium neďaleko Betlehema. Do dnešných dní sa však nezachoval.

Situácia po smrti Herodesa Veľkého

Autonómia, ktorú pre seba vydobyl Herodes, závisela po jeho smrti až príliš od osobných kvalít jeho potomkov. Archelaus nebol typ zbehlého človeka. Dostal do správcovstva Judeu, Samáriu a Idumeu, ale s titulom len etnarcha. Jeho brat Antipas dostal Galileu a Perea s titulom tetrarcha. Filip, syn Kleopatry, dostal Bataneu, Traconidiu a Gaulatinitidu. Filip bol pokojný vládca, obnovil Panias a zmenil jeho meno na Cézareu Filipovu. Po jeho smrti niekedy v r. 33-34 po Kr. prešlo toto územie pod správu Ríma.

Herodes Antipas (4 pred Kr. - 39 po Kr.), nazývaný evanjelióvymi textami líška, sa ukázal ako verná podoba svojho otca. Za hlavné mesto postavil Tiberias na brehoch Galilejského jazera. Posledné roky jeho panovania boli spojené manželstvom s Herodias, dcérou Aristobula, syna Herodesa Veľkého, popraveného v roku 7 pred Kr. Herodias bola manželkou nevlastného brata Filipa, syna Marianny, kňaza z Alexandrie. Nie je identický s Herodesom Filipom, ktorý po smrti Herodesa Veľkého spravoval sever Palestíny a bol synom Kleopatry. Pre Nový zákon manželstvo s Herodias bolo dôvodom stretnutia Herodesa Antipa s Jánom Krstiteľom (Mt 14). Aj Jozef Flávius, židovský spisovateľ, spomína, že Herodes Antipas sa bál Jána Krstiteľa. V svojom diele *Židovské*

Archelaus sa prejavil ako tyran, ale chýbala mu politická intuícia otca. Po smrti otca Herodesa začali

Rímska ríša bola rozdelená na provincie. Pod pojmom „provincia“ sa v tom čase rozumelo územie mimo Itálie spravované Rimanmi. V období republiky spravovali provincie ex-pretoriáni (pôvodne vojenská stráž rímskych vojvodcov, neskôr cisárska garda) alebo ex-konzuli (najvyšší

manom, ako aj proti rodu
dovskú delegáciu, ktorá sa
desovho syna a v roku 6 po
álie.

úradníci republiky). Preto sa provincie delili na pretoriánske a konzulské. Keď sa v roku 27 pred Kr. dostal k moci Augustus, prišlo na základe dohody s rímskym senátom k rozdeleniu provincií na cisárske a senátorské. Na čele senátorskej provincie stál *prokonzul* a bolo to zvyčajne na obdobie jedného roka. Na čele cisárskej provincie stál *propretorián*, ktorého funkčné obdobie trvalo od vôle panovníka. V roku 23 pred Kr. cisár Augustus získal kontrolu nad obidvoma formami provincie.

Socha cisára Augusta vo
vaticánskom múzeu

Grécky historik a zemepisec Strabon (64 pred – 23 po Kr.) uvádza, že jestvovali tri kategórie rímskych provincií. Do prvej patrili prokonzulské provincie. Boli najväčšie a disponovali rímskymi légiami a plnou vojenskou mocou. Do druhej patrili propretoriánske provincie. Do tretej – najnižšej kategórie patrili provincie spravované prokurátorom alebo prefektom a boli čo do dôležitosti najmenšieho významu. Júdea patrila do tejto tretej kategórie a jej správca závisel od rímskeho legáta v Sýrii. Titul *prokurátor* pôvodne označovala človeka povereného starosťou o vládne majetky a titul *prefekt* toho, kto bol poverený vojenskými úlohami. Keďže v období cisárstva sa moc sústreďovala do rúk imperátora, titul prokurátor a prefekt sa často využívali rovnocenne a ich moc bola súdna, vojenská a ekonomická.

Prefekt mal súdnu moc nad Židmi i ostatnými, ale pravdepodobne preniesol určité právomoci na synedrium a ponechal si súdnu moc v prípadoch rozsudkov smrti *ius gladii* - právo meča. Hlavným mestom provincie bola Cézarea Prímorská. Vojenské posádky boli rozmiestnené v Cézarei, Jeruzaleme a na niektorých významnejších miestach. Ekonomicky prefekt dohliadal na výber daní. Zoči-voči rímskej nadvláde vzniklo nové hnutie zelótov, ktoré sa vyznačuje veľkou horlivosťou za

náboženskú slobodu a prijatie Božej nadvlády. Zakladateľom je Júda Galilejský, ktorého smrť sa spomína v Sk 5,37: „Po ňom v dňoch súpisu povstal Júda Galilejský a strhol za sebou ľud. Aj on zahynul a všetci jeho stúpenci sa rozprchli.“

Dekapolis

Názov pochádza z gréckych slov *deka* – desať, *polis* – mesto. Išlo o skupinu pôvodne desiatich miest v severovýchodnej časti Palestíny, ktorým dal Pompeus zvláštne výsady s úmyslom oslabiť vplyv domácich vládcov. Dekapolis tvorili mestá: Gerasa, Bet Šean (Scythopolis), Hippus, Gadara, Pella, Filadelfia (dnešný Amman), Dion, Canatha, Raphana, Damask. Mestá mali väčšinou helénske, teda pohanské obyvateľstvo a zvyklosti. Každé mesto razilo

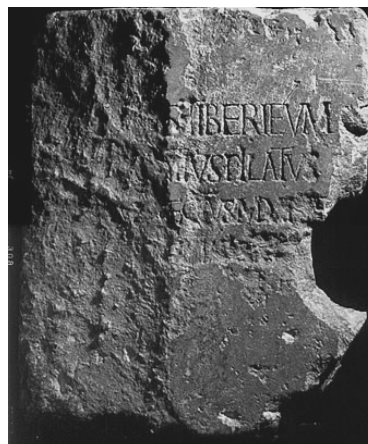
Mapa dekapolského kraja

vlastné mince. Mestá boli postavené a riadené na rímsky spôsob. Evanjeliá spomínajú, že aj tento kraj sa stal miestom Ježišovej radostnej zvesti: „Znova opustil končiny Týru a cez Sidon prišiel ku Galilejskému moru do stredy

dekapolského kraja.“ (Mk 7,31); „A šli za ním veľké zástupy z Galiley a Dekapola, z Jeruzalema, Judey a Zajordánska.“ (Mt 4,25)

Prefekti Judska

Okrem procesu s Ježišom máme ohľadom Poncia Piláta údaje ešte v Lk 13,1 a 15,7. Neskoršia kresťanská literatúra si povšimla aj osobu tohto rímskeho prefekta. Poznáme neskoršie apokryfy, ako *Skutky Piláta*, *Martýrium Piláta*, *Smrť Piláta*, *Výrok Piláta* a v koptskej cirkvi ho považujú za svätca, v iných dokumentoch za mučeníka. Pilát nemal takú citlivosť na náboženské otázky ako jeho predchodcovia. Po istom konflikte so Samaritánmi, ktorým zakázal prístup na ich posvätný vrch Garizim, títo sa obrátili na Rím a Poncius bol stiahnutý do Ríma a na jeho miesto ustanovený Marcellus.

Nápis objavený v roku 1961
v Cézarei Prímorskej,
v ktorom sa spomína meno
Poncia Piláta

Kráľovstvo Herodesa Agrippu I. (41-44 po Kr.)

Herodes Agrippa bol synom Aristobula (zabitý v roku 7 pred Kr.), ktorý bol synom Herodesa Veľkého a Marianny (vnučky Hyrkána II). Agrippovou matkou bola Berenika, dcéra Salome, sestry Herodesa Veľkého. Agrippa v mladom veku odišiel na výchovu a vzdelanie do Ríma, kde získal aj dôležité politické kontakty. Cisár Caligula ho vymenoval za kráľa a dal mu pod správu bývalé územie tetrarchu Filipa. Neskôr mu udelil aj územie Herodesa Antipa. Po smrti Caligulu sa

Agrippa postavil na stranu nového cisára Klaudia a za to získal od neho pod správu provinciu Judsko a aj Samáriu a Idumeu. Jozef Flávius spomína, že práve Agrippa začal so stavbou tretieho múru v meste Jeruzalem, v čom Rimania videli prípravu na vzburu a ktorého umiestnenie je dodnes medzi archeológmi veľmi diskutované.

Agrippa sa snažil ostať zhovievavý k Židom, ale mimo Judska sa správal podľa gréckych zvyklostí. Mimo Judska bol na minciach jeho portrét a cisár, ale mince razené v Jeruzaleme boli bez ľudských portrétov, keďže židovské náboženstvo pokladalo vyobrazenie ľudskej podoby za rúhanie Bohu.¹⁹

Jeho smrť v roku 44 po Kr. je rôzne interpretovaná. Podľa Sk 12,21-23 ho zožrali červy: *„V určený deň Herodes oblečený do kráľovského rúcha, sadol si na trón a prehovoril k nim.. Ľud mu privolával: „Toto je Boží hlas, nie ľudský!“ Ale v tom ho zasiahol Pánov anjel, lebo nevydal Bohu slávu, a skonal rozožratý červami.“* Podľa Jozefa Flávia zomrel na silné žalúdočné bolesti. Skutky majú s Fláviom spoločné hlavné znaky v tom, že išlo o náhlu chorobu, ktorá sa prejavila na verejnosti v Cézarei za situácie, keď ho ľud vyhlasuje za boha.

Agrippa chcel, aby po ňom prebral moc jeho syn Agrippa II. Cisár Klaudius však rozhodol, že sa vráti k predchádzajúcemu rozdeleniu a z Judska opäť vytvoril provinciu. Celým menom Marcus Július Agrippa II. bol príliš mladý po smrti otca Agrippu I., preto neprešli na neho právomoci, ale zostal v Ríme. Okolo roku 53 po Kr. ho cisár menoval za kráľa Chalkisu (dnešná Sýria). Cisár Nero mu neskôr dal Galileu a Pereu. Agrippa II. žil so svojou sestrou Berenikou, vdovou Agrippovho strýka Herodesa z Chalkisu. Neskôr ho opustila a žila s Títom. V Novom zákone sa tento kráľ spomína v súvislosti s procesom so svätým Pavlom v Cézarei Prímorskej (porov. Sk 25,13-26,32). Agrippa II. sa snažil vyhnúť vojne s Rímom. Keď vypukla, postavil sa na stranu Rimanov. Po

¹⁹ Porov. Mazzucco C., *Introduzione al Nuovo Testamento*, akademické skriptá, Torino 2003, s. 99.

Vespazianovej vojne, rozšíril svoju právomoc ešte viac na sever, ale po jeho smrti okolo roku 92 po Kr. boli jeho územia začlenené do provincie Sýria.

Po smrti Agrippu I. sa stal prokurátorom Judska Cuspius Fadus (44-46 po Kr.). Za neho bola potlačená vzburá Teuda, ktorý sa spomína v Sk 5,36, aj keď sa neuvádzajú bližšie chronologické údaje: *„Lebo prednedávnom povstal Teudas a hovoril, že on je niekým, a pridalo sa k nemu asi štyristo mužov. No zabili ho a všetci, čo mu verili, boli rozprášení a zničení.“* Po Fadusovi nastúpil Tibérius Alexandrus (46-48 po Kr.), vnuk Filóna z Alexandrie, židovského filozofa, ktorý žil v rokoch 20 pred Kr - 50 po Kr. Už v tomto období začínali narastať nepokoje a organizovali sa rôzne hnutia za národnú nezávislosť a slobodu. Za jeho nástupcu, Ventidia Cumana (48-52 po Kr.), sa konflikty množili. Jozef Flávius spomína konflikt, pri ktorom bolo zabitých asi 20 000 Židov. Ďalším prokurátorom bol Antonius Félix (52-69 po Kr.). Vzniklo hnutie sikardov (sicae -krátky nôž), ktoré sa spomína aj v súvislosti so svätým Pavlom v Sk 21,38: *„Nie si ty ten Egyptan, čo nedávno vyvolal vzburu a vyviedol na púšť štyritisíc zbojníkov?“* Vzbúrenec, s ktorým si pomýlil rímsky veliteľ Pavla, zhromaždil asi 4000 sikardov a tiahol na Jeruzalem. Félix 400 z nich zabil a 200 uväznil.

Po ňom prišiel Portius Festus (60-62 po Kr.). On stretol Pavla v Cézareji a rozhodol poslať ho do Ríma (Sk 25-26). Festus zomrel počas svojho mandátu. Chvíľu bezvládia využil veľkňaz Ananiáš (Annáš), ktorý zvolal synedrium a dal usmrtiť okrem iných aj Jakuba, brata Ježiša nazývaného Kristus, ako o tom hovorí Jozef Flávius: *„Keď sa Cézár dozvedel o smrti Festa, vyslal Albína ako prokurátora Judska. Kráľ však pozbavil Jozefa úradu veľkňaza a ustanovil za jeho nástupcu v úrade Annášovho syna, ktorý sa tiež volal Annáš. O starom Annášovi sa hovorí, že bol veľmi šťastný, lebo mal piatich synov a všetci po ňom získali úrad na dlhé obdobie, stali sa veľkňazmi pred Bohom, čo sa nestalo žiadnemu z našich veľkňazov. Najmladší Annáš, ktorý, ako sme povedali, bol ustanovený za veľkňaza, bol hrubým mužom vo svojom správaní a urážlivý. Bol stúpencom Saducejov, ktorí keď súdili, boli prísnejší než ostatní Židia, ako sme už naznačili. S povahou, akú mal, Annáš myslel, že má*

vhodnú príležitosť použiť vlastnú autoritu. Festus bol mŕtvy a Albínus bol ešte na ceste. A tak zvolal sudcov synedria a predviedol pred nich muža menom Jakub, brata Ježiša nazývaného Kristus, a niektorých jeho spoločníkov a obvinil ich z porušovania Zákona, vydal ich, aby boli ukameňovaní. Ale osoby, ktoré boli považované za vážených obyvateľov mesta, sa cítili urazení a nepáčilo sa im, čo urobil. Poslali vyslancov ku kráľovi Agrippovi a žiadali ho, aby poslal Annášovi list, že jeho prvý krok nebol správny a aby mu prikázal zrieknuť sa ďalších podobných skutkov" (Židovské starožitnosti, 22, 197-201).

To spôsobilo zásah Agrippu II., ktorý zbavil Ananiáša úradu. Nový prokurátor bol Albinus (62-64 po Kr.) a to už naplno prepukla anarchia, vznikali skupinky ozbrojencov, ktorí vykonávali sabotážne činnosti, čo vyvrcholilo za ďalšieho prefekta Gessia Flora (64-66 po Kr.).

Prvá židovská vojna (66-74 po Kr.)

Povstanie vypuklo za prokurátora Gessia Flora. Ľud dokázal obsadiť chrámovú plošinu a odrezal pevnosť Antónia, kde bola rímska posádka. Prefekt sa stiahol do Cézarey. Ďalšia skupina židovských vzbúrencov pod vedením Menahema obsadila pevnosť Masadu. Povstanie zachvátilo aj iné mestá, ako Cézerea, Scitopolis (Bet Šean), Aškalon atď. Cisár Nero zveril potlačenie vzbury Vespaziánovi. Spolu so svojim synom Títom začal v roku 67 po Kr. dobývaním Galiley. Tu sa stretol v boji aj proti Jozefovi Fláviovi, ktorý velil Židom v meste Jotapata. V roku 68 po Kr. sa Vespazián obrátil smerom na Jeruzalem. V tom istom roku zomrel cisár Nero a za jeho nástupcu bol menovaný práve Vespazián. Ten zveril dobytie Jeruzalema synovi Títovi, ktorý na jar v roku 70 po Kr. začal s jeho obliehaním. Urobil múr okolo mesta v dĺžke asi 7 km. 25. septembra v roku 70 po Kr. padol Jeruzalem a bol podpálený. Títus sa po víťazstve vrátil do Ríma. V Jeruzaleme ostala 10. rímska légia. V máji v roku 73 po Kr. bola ako posledná dobytá pevnosť Masada. Keď židovskí obrancovia pod vedením Eleazara ben Jaira videli, že už viac pevnosť neubránia, zvolili si smrť, než by padli do rúk Rimanov. Všetci postupne usmrtili

svojich najbližších. Spolu ich zahynulo 960, len 2 ženy a 5 detí sa zachránilo, keď sa ukryli do cisterny. Jozef Flávius podrobným spôsobom opisuje dobytie Masady. Reč Eleazara sa uvádza v izraelských učebniciach a číta sa pri vojenskej prísaha.

„Moji verní nasledovníci! Dávnejšie sme si predsavzali neslúžiť Rimanom ani komukoľvek inému, ale výlučne iba Bohu. On jediný je oprávnený a spravodlivý Pán ľudstva. Teraz nadišla chvíľa podať dôkaz našej odhodlanosti našou smrťou. V tejto chvíli nesmieme privodiť hanbu sami na seba. Nechajte svoje ženy zomrieť, aby neboli zneuctené, a svoje deti bez toho, aby zakúsili otroctvo. Iba jedno si zachovajme – naše zásoby potravín. Bude to svedectvo, že sme nezahynuli pre nedostatok, ale preto, že sme si od začiatku predsavzali, že si volíme radšej smrť ako otroctvo. Sme veľmi hrdí na odvahu, ktorou sme sa postavili proti Rímu. Teraz v poslednom štádiu nám ponúkli, že ušetria naše životy, ale my sme túto ponuku odmietli. Umrieme nezotročení nepriateľom a tento svet opustíme ako slobodní ľudia spolu so ženami a deťmi.“²⁰

Rímski vojaci nesú sedemramenný svietnik – Menoru z jeruzalemského chrámu (detail na Títovom víťaznom oblúku)

Postihy za vzburu boli výrazné. Judsko sa stalo autonómnou provinciou druhého stupňa, čo znamenalo, že bola spravovaná nie prefektom, ale pretórom. Porážka mala najťažšie dopady na náboženský život. Židovstvo sa muselo vyrovnáť, že muselo ďalej jestvovať bez štátu, krajiny, chrámu, a teda bez oficiálnej liturgie.

Jeruzalem bol zatiaľ

²⁰ Majerník J., Scheidová L., *Spoznávajme Svätú zem pohľadom archeológov a biblistov*, Bratislava 2002, s. 461.

zničený päťkrát. Prvý raz ho koncom 10. stor. pred Kr. dobyl egyptský faraón Sesak (porov. 1 Kr 14,25-28). Po ňom v roku 587 pred Kr. zničil Jeruzalem babylonský kráľ Nabuchodonozor, v roku 169-168 pred Kr. Antiochus IV. Epifanes, v roku 63 pred Kr. Pompeus a napokon v roku 70 po Kr. Títus.

Druhá židovská vojna (132-135 po Kr.)

Rímski cisári, ktorí postupne nasledovali - Vespazián (69-79 po Kr.), Títus (79-81 po Kr.) a Domicián (81-96 po Kr.) nemenili svoj postoj k Palestíne. Za cisára Trajána (98-117 po Kr.) vypukli najskôr židovské nepokoje v diasporách v Alexandrii a na Cypre. Posledné veľké nepokoje vypukli za cisára Hadriána (117-138 po Kr.). Dôvodom vzbury bolo jeho rozhodnutie vybudovať z Jeruzalema mesto na spôsob pohanských miest s názvom *Aelia Capitolina*. Podľa historika Euzébia dôvodom nepokojov bol zákon vydaný Hadriánom zakazujúci obriezku.

Je pravda, že Hadrián vykonal cestu na Orient v rokoch 130-131 po Kr. To mohlo byť príležitosťou predstaviť plány ohľadom výstavby Jeruzalema po vzore rímskych miest. Na čelo židovského povstania v rokoch 132-135 po Kr. sa postavil Simeon ben Kosiba, ktorého volali Bar Kochba - *syn hviezdy*. Ale židovskí rabíni mu neskôr zmenili meno na Bar Koziba - *syn klamstva*.

Hoci povstalci mali počiatočné úspechy, Rimania postupne pod vedením Júlia Severa získali prevahu. Poslední vzbúrenci sa ukrývali v okolí Mŕtveho mora. Hovorí sa, že počas celého povstania bolo zabitých 850 000 ľudí (pri prvej vzbure v roku 70 po Kr. to bolo údajne 600 000). Jeruzalem bol zmenený na pohanské mesto *Aelia Capitolina* na spôsob rímskych miest. Meno *Aelia* bolo podľa druhého mena cisára Hadriána a *Capitolina* podľa trojice božstiev v Ríme - Jupiter, Juno a Minerva. Hadrián dal postaviť chrám zasvätený Jupiterovi na mieste jeruzalemského chrámu. Na mieste dnešnej baziliky Božieho hrobu postavil chrám bohyně Afrodity.